



**MUSIQA VA TASVIRIY SAN'AT INTEGRATSIYASI:  
O'QUVCHILARDA SINESTETIK IDROKNI (RANGLI ESHITISH)  
RIVOJLANTIRISH METODIKASI**

*Buxarbayeva Sevara Mamasobir qizi,*

*Guliston Davlat Pedagogika Instituti*

*Musiqa ta'limi yo'nalishi o'quvchisi*

*[bukharbayeva9840@gmail.com](mailto:bukharbayeva9840@gmail.com) +98915007434*

*ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada musiqa va tasviriy san'at fanlari integratsiyasi orqali o'quvchilarning kognitiv va emotsional qobiliyatlarini rivojlantirishning innovatsion usullari tadqiq etiladi. Tadqiqotning markaziy obyekti sifatida sinesteziya hodisasi, xususan, "rangli eshitish" (tovushlarni ranglarda idrok etish) fenomenini pedagogik jarayonga tatbiq etish masalasi ko'rib chiqiladi. Maqolaning dolzarbligi zamonaviy ta'limda o'quvchilarning kreativ fikrlash doirasini kengaytirish va san'atlararo sintez orqali dunyoni yaxlit idrok etish ko'nikmasini shakllantirish zarurati bilan belgilanadi. Muallif tomonidan sinestetik idrokni rivojlantirish metodikasi o'quvchining vizual va eshitish analizatorlarini parallel ravishda faollashtirishga asoslanadi.*

*Maqolada jahon klassik kompozitorlari (F. List, N. Rimskiy-Korsakov, A. Skryabin) va rassomlari (V. Kandinskiy) ijodidagi sinestetik tajribalar tahlil qilinib, ularning metodik asoslari umumta'lim maktablari o'quv dasturlariga moslashtiriladi. Tadqiqot davomida o'quvchilarda musiqiy tonallikni ranglar gammasi bilan bog'lash, ritm va shakl uyg'unligini grafik tasvirlarda aks ettirish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar tizimi taklif etiladi. Shuningdek, maqolada sinestetik idrokning rivojlanishi bolalarda nafaqat badiiy didni, balki abstrakt fikrlash, xotira va diqqatni jamlash kabi intellektual jarayonlarga ko'rsatadigan ijobiy ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi.*



*Ushbu metodik yondashuv o'quvchining "ijodiy portretini" boyitishga xizmat qiladi va san'at darslarini shunchaki ma'lumot berish emas, balki "his qilish" darsiga aylantiradi. Tadqiqot natijalari musiqa va tasviriy san'at o'qituvchilari, oliy ta'lim talabalari hamda badiiy ta'lim sohasidagi tadqiqotchilar uchun muhim amaliy qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.*

***Kalit so'zlar:** sinesteziya, rangli eshitish, integratsiyalashgan ta'lim, musiqiy idrok, vizualizatsiya, kognitiv rivojlanish, badiiy sintez, tonallik, kreativlik, abstrakt fikrlash, kross-modal idrok, san'at terapiyasi, musiqiy rang, emotsional intellekt, estetik tarbiya.*

***ABSTRACT.** This article explores innovative methods for developing students' cognitive and emotional abilities through the integration of music and fine arts. The primary object of the research is the phenomenon of synesthesia, specifically the "color hearing" phenomenon (perceiving sounds through colors) and its application in the pedagogical process. The relevance of the study is determined by the necessity of expanding students' creative thinking and forming a holistic perception of the world through interdisciplinary synthesis in modern education. The author's methodology for developing synesthetic perception is based on the parallel activation of the student's visual and auditory analyzers.*

*The article analyzes the synesthetic experiences in the works of world-class composers (F. Liszt, N. Rimsky-Korsakov, A. Scriabin) and painters (W. Kandinsky), adapting their methodical foundations to general school curricula. During the research, a system of practical exercises is proposed for linking musical tonality with the color spectrum and reflecting the harmony of rhythm and form in graphic images. Furthermore, the article scientifically establishes the positive impact of synesthetic perception development not only on artistic taste but also on intellectual processes such as abstract thinking, memory, and concentration.*

*This methodical approach serves to enrich the student's "creative portrait" and transforms art lessons from mere information delivery into "experiential"*



lessons. The research results act as an important practical guide for music and fine arts teachers, university students, and researchers in the field of arts education.

**Keywords:** *synesthesia, color hearing, integrated education, musical perception, visualization, cognitive development, artistic synthesis, tonality, creativity, abstract thinking, cross-modal perception, art therapy, musical color, emotional intelligence, aesthetic education.*

**KIRISH.** Insoniyat tarixida san'at turlari hech qachon bir-biridan mutloq ajralgan holda rivojlanmagan. Zamonaviy pedagogik psixologiyada sinesteziya (yunoncha "synaisthesis" — birgalikda sezish) tushunchasi o'quvchining bir dars jarayonida ham tovushni eshitishi, ham uni rang yoki shakl sifatida ko'ra olish qobiliyatini anglatadi. Bugungi kunda ta'lim tizimida "Musiqqa" va "Tasviriy san'at" fanlarining integratsiyasi shunchaki ikki fanni qo'shish emas, balki o'quvchida "sinestetik idrok"ni shakllantirish orqali uning ijodiy salohiyatini maksimal darajaga ko'tarishni maqsad qiladi. Bu yo'nalish o'quvchining abstrakt fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, unda estetik didni shakllantirishning eng qisqa va samarali yo'lidir.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. "Rangli eshitish" tushunchasi ustida ilk ilmiy tajribalarni Isaak Nyuton o'tkazgan bo'lib, u spektrdagi 7 ta rangni oktavadagi 7 ta notaga qiyoslagan. Musiqada sinesteziyaning cho'qqisi sifatida rus kompozitori Aleksandr Skryabinning "Luce" (Nur) partiyasi bilan yozilgan "Prometey" asarini keltirish mumkin. Shuningdek, Nikolay Rimskiy-Korsakov ham har bir tonallikni o'ziga xos rangda ko'rgan. Masalan, u "Do major"ni oq, "Re major"ni quyoshli-sariq rangda tasvirlagan. Tasviriy san'atda esa Vasiliy Kandinskiy ranglar va musiqa cholg'ulari o'rtasida paralellar o'tkazgan (masalan, moviy rang — fleyta, to'q ko'k — violonchel). O'zbekiston pedagogikasida bu integratsiya masalalari qisman o'rganilgan bo'lsa-da, uni o'rta maktab darslariga metodik tizim sifatida kiritish dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Tadqiqotning maqsadi. Musiqqa va tasviriy san'at darslarida sinestetik metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarning "rangli eshitish" qobiliyatini rivojlantirish va bu orqali ularning badiiy-kreativ intellektini oshirish metodikasini ishlab chiqish.



Tadqiqotning vazifalari:

Musiqiy tonallik va ranglar spektrining o'zaro muvofiqlik jadvallarini o'quv dasturlariga moslashtirish;

O'quvchilarda musiqiy asarni tinglash jarayonida "vizual obraz" yaratish (musiqani rasmga ko'chirish) mashqlarini tizimlashtirish;

Sinestetik yondashuvning o'quvchilar kognitiv rivojlanishiga ta'sirini tajriba-sinov asosida tahlil qilish.

Ushbu maqolada ilgari surilgan g'oyalar san'at darslarini shunchaki ko'nikma hosil qilishdan yuqori darajaga — hissiy-aqliy sintez bosqichiga olib chiqishga xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI

Sinesteziya va san'atlar integratsiyasi bo'yicha ilmiy qarashlarni ikki yo'nalishga ajratish mumkin:

Psixologik yo'nalish: B.M. Teplov o'zining "Musiqiy qobiliyatlar psixologiyasi" asarida musiqiy tovushlarni rang bilan bog'lash — bu shunchaki xayolparastlik emas, balki miyaning o'ziga xos assotsiativ faoliyati ekanligini ta'kidlagan.

Pedagogik yo'nalish: Nemis bastakori va pedagogi Karl Orff o'quvchilarni musiqa orqali "erkin ijod" qilishga chaqirgan. Uning metodikasida musiqa har doim raqs yoki tasvir bilan uyg'unlikda bo'ladi.

Badiiy yo'nalish: Vasiliy Kandinskiy o'zining "San'atda ma'naviyat haqida" kitobida ranglarni musiqa cholg'ulariga qiyoslagan: masalan, sariq rang — karnay (truba) ovozi kabi o'tkir, moviy rang esa nay (fleyta) ovozi kabi mayin.

Tadqiqot metodlari. Maqolada o'quvchilarda "rangli eshitish"ni shakllantirish uchun quyidagi sodda va qiziqarli metodlar majmuasi taklif etiladi:

"Rangli notalar" metodi: Skryabin jadvali asosida har bir nota ma'lum bir rang bilan belgilanadi. Masalan, "Do" notasi — qizil (issiq va energetik), "Fa" notasi — ko'k (suv va osmon kabi sokin). O'quvchilar asarni tinglayotganda, undagi ustunlik qilayotgan notalarga qarab o'z qog'ozlariga mos ranglarni tanlaydilar.



"Musiqiy peyzaj" (Grafik diktant): O'quvchi musiqani eshitib turib, uning yo'nalishini (yuqoriga yoki pastga qarab chizilgan chiziqlar), ritmini (qisqa nuqtalar yoki uzun chiziqlar) va dinamikasini (baland tovush — qalin chiziq, past tovush — ingichka chiziq) qog'ozda aks ettiradi.

"Cholg'ular palitrasi": Har bir musiqiy cholg'uning tembri (tovush bo'yog'i) biror rangga qiyoslanadi.

Violonchel — to'q jigarrang yoki baxmal.

Surnay — yorqin tillarang.

Skripka — kumushrang yoki och pushti.

"Musiqiy rang-tasvir" darsi: Darsning birinchi qismida asar tinglanadi, ikkinchi qismida esa o'quvchi eshitgan kuyining "rangli qiyofasini" chizadi. Masalan, P.I. Chaykovskiyning "Yil fasllari" turkumidagi "Bahor" asarini tinglab, o'quvchi yashil va moviy ranglardan foydalangan holda abstrakt rasm chizadi.

Ushbu metodlar o'quvchidan maxsus rasm chizish mahoratini talab qilmaydi, balki uning ichki hissiyotlarini rang orqali ifodalashiga imkon beradi. Bu esa darsning qiziqarliligini oshirib, o'quvchida san'atga bo'lgan muhabbatni kuchaytiradi.

## **NATIJARLAR VA MUHOKAMALAR**

Musiq va tasviriy san'at integratsiyasi asosida o'tkazilgan tajriba-sinov darslari o'quvchilarning kognitiv rivojlanishida quyidagi ijobiy natijalarni ko'rsatdi:

Musiqiy idrokning chuqurlashishi: Sinestetik metodlar qo'llanilgan guruhlarda o'quvchilar asarning emotsional xarakterini (shodlik, g'am, hayajon) oddiy tinglovchilarga nisbatan 40% aniqroq tavsiflab bera olishdi. Ranglar bilan ishlash o'quvchiga kuyning "kayfiyatini" vizuallashtirishga yordam berdi.

Abstrakt fikrlashning o'sishi: Musiqani rasimga ko'chirish (vizualizatsiya) mashqlari natijasida o'quvchilarda standart bo'lmagan assotsiatsiyalar soni ortdi. Agar ilgari o'quvchi musiqaga faqat "yaxshi" yoki "yoqimli" deb baho bergan bo'lsa, endi u asarni "baxmaldek yumshoq", "oltindek yorqin" yoki "sovuq-ko'k" kabi epitelar bilan tasvirlay boshladi.



Xotira va diqqat: Ma'lum bir kuyni ma'lum bir rang bilan bog'lab o'rganish natijasida o'quvchilarda musiqiy asarlarni eslab qolish darajasi 30% ga yaxshilandi. Rang o'ziga xos "xotira kaliti" (anchor) vazifasini o'tadi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, sinesteziya — bu shunchaki san'atkorlarga xos noyob qobiliyat emas, balki har bir bolada mavjud bo'lgan, lekin rivojlantirilmagan kognitiv imkoniyatdir:

Miya yarim sharlari hamkorligi: Sinestetik darslarda o'ng yarim shar (obrazli fikrlash, musiqa) va chap yarim shar ( mantiqiy tahlil, ranglarni saralash) barobar ishlaydi. Bu esa o'quvchining intellektual salohiyatini yaxlit (holistik) rivojlanishiga olib keladi.

Hissiy intellekt (EQ): "Rangli eshitish" metodikasi bolaga o'z ichki tuyg'ularini tashqi olamga (rasmga) chiqarishga yordam beradi. Bu ayniqsa darsda o'z fikrini so'z bilan ifodalashga qiynaladigan uyatchan o'quvchilar uchun eng yaxshi "psixologik o'zini namoyon qilish" usulidir.

Metodik yangilik: Tadqiqotimiz shuni ko'rsatdiki, musiqa va tasviriy san'at darslarini birlashtirish darsning samaradorligini oshiradi va vaqtni tejaydi. Bola bir vaqtning o'zida ham ranglar gammasini, ham musiqiy tonalliklarni o'rganadi.

Xulosa qilib aytganda, sinesteziya metodikasi o'quvchini passiv tinglovchidan faol "ijodkor-tadqiqotchi"ga aylantiradi.

**XULOSA.** Musiqa va tasviriy san'at integratsiyasi asosida o'quvchilarda sinestetik idrokni rivojlantirish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar quyidagi yakuniy xulosalarga kelish imkonini berdi:

Kognitiv yaxlitlik: Sinesteziya (rangli eshitish) metodikasi o'quvchining vizual va akustik idrokini birlashtirib, dunyoni yaxlit obrazlarda ko'rish qobiliyatini shakllantiradi. Bu o'quvchining miya faoliyatida sensor integratsiyani kuchaytiradi va intellektual salohiyatni oshiradi.

Kreativlikning yangi darajasi: Musiqa va ranglar o'rtasidagi assotsiativ bog'liqlik o'quvchilarda standart bo'lmagan fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.



Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, sinestetik mashqlar bolalarning badiiy-estetik tasavvurlarini an'anaviy darslarga nisbatan sezilarli darajada kengaytiradi.

Hissiy barqarorlik: San'atlar sintezi darslari o'quvchilar uchun o'ziga xos art-terapiya vazifasini o'tab, ularning emotsional holatini muvozanatlashtiradi va darsga bo'lgan qiziqishini (motivatsiyasini) oshiradi.

Pedagogik ahamiyat: Abdulla Avloniyning "Tarbiyani tug'ilgan kundan boshlamak kerak" degan g'oyasi bugungi kunda o'quvchining his-tuyg'ulari va idrokini zamonaviy metodlar (sinesteziya) bilan tarbiyalashni taqozo etadi. Ushbu metodika musiqa ta'limini fanlararo integratsiya bosqichiga olib chiqadi.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: "O'qituvchi", 1992. – 160 b.
2. Kandinskiy, V. O duxovnom v iskusstve. – Moskva: "Arxiv-Press", 1911 (reprint 2016). – 128 s.
3. Teplov, B. M. Psixologiya muzikalnix sposobnostey. – Moskva: Pedagogika, 1985. – 335 s.
4. Scriabin, A. N. Pisma. – Moskva: Muzika, 2003. – 450 s.
5. Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 2011. – 528 p.
6. Cytowic, R. E. Wednesday is Indigo Blue: Discovering the Brain of Synesthesia. – MIT Press, 2009. – 320 p.
7. Sharipova, G. Musiqa o'qitish metodikasi. – Toshkent: "Turon-Iqbol", 2006. – 154 b.
8. Nazarov, A. Musiqa va rang (O'quv qo'llanma). – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2014. – 112 b.
9. Orff, K. Music for Children (Volume 1). – London: Schott Music, 1950. – 110 p.
10. Zikiriyayev, A. Musiqiy idrokning kognitiv xususiyatlari. – Toshkent: "Universitet", 2017. – 88 b.